
11.
A stiláris adekvátságot érvényre juttató korreferencia
Példaszöveg: a Kurír 1997. VII. 5-i számában megjelent glossza
SZIKSZAINÉ NAGY IRMA

Ebben az elemzésben stiláris adekvátságot bizonyító korreferenciaelemzés történik a következő lépések szerint:

1. az elemzésre választott glossza szövegmondatainak megszámozása;
2. a szöveg elliptikus mondatainak kiegészítése és a szövegmondatai határán hiányzó kötőszók pótlása;
3. a szöveg korreferens elemeinek számbavétele;
4. táblázatos kimutatás a szöveg korreferens elemeiről és antecedensükről;
5. táblázat készítése a korreferáló elemeknek a szövegmondatokbeli előfordulásáról;
6. a szöveg korreferenciatípusainak számszerű kimutatása;
7. a korreferens elemek tömörülésének feltüntetése abszolút előfordulásuk és relatív gyakoriságuk alapján;
8. a szöveg korreferáló elemei makroegységbeli eloszlásának bemutatása;
9. a korreferenciális elemek távolba hatásának feltérképezése;
10. a szöveg kulcsszava és a szemantikai szempontból leglényegesebb szavai korreferencialáncának levezetése;
11. a szövegjelentés szempontjából legfontosabb három szó felcserélhetőségének és helyettesíthetőségének megállapítása kapcsán a stiláris szerep kiderítése.

A Kurír 1997. VII. 5-i számának 16. oldalán a *Kikapcs Objektum* részben olvasható következő glossza a korreferenciaelemzés anyaga:

Kerékpártelnök

Időnként nem árt visszarévedni szívet melengető pillanatokra. Például jó volt a képernyő segedelmével ismét észlelni **TORGYÁN BÁCSIT** azon a bizonyos 95-ös, karácsony közeli napon, amikor egy szegény magyar gyereknek vitt biciklit. Annak a kerékpárnak aligha akadt párja a rendszerváltás utáni magyar történelemben! Örült ám a kissrác, el is mondta mindjárt, miért épp **JÓZSI BÁCSITÓL** kért ajándékot, amire szüleinek nem telik. Hát azért, mert sokat látta a tévében... Persze talán szimpatikus is lehet neki **TORGYÁN BÁCSI**, mert, teszem azt, a tévémaci szintűgy gyakran fölbukkan a televízióban, tőle mégse kívánt semmit a kisfiú. Hanem **TORGYÁN DOKTOR** szemrehányást is kapott, ugyanazon faluból, egy sokgyermekes anyától: nekik miért nem hozott semmit, pedig ők is szegények. Föltalálta magát a legnagyobb kiscgazda, emlékezhetünk régről, és nemrégről is, újra megszemplélhetvén az egykori jótékony tudósítást a tévében. **TORGYÁN BÁCSI** saját fényképét kezdte osztogatni a nem kalkulált lurkóknak.

Azóta nyilván ő a fény az éjszakában.

MÁRVÁNY

[0.] Kerékpártelnök

[1.] *Időnként nem árt visszarévedni szívet melengető pillanatokra.* **[2.]** *Például jó volt a képernyő segedelmével ismét észlelni TORGYÁN BÁCSIT azon a bizonyos 95-ös, karácsony közeli napon, amikor egy szegény magyar gyereknek vitt biciklit.* **[3.]** *Annak a kerékpárnak aligha akadt párja a rendszerváltás utáni magyar történelemben!* **[4.]** *Örült ám a kissrác, el is mondta mindjárt, miért épp JÓZSI BÁCSITÓL kért ajándékot, amire szüleinek nem telik.* **[5.]** *Hát azért, mert sokat látta a tévében...* **[6.]** *Persze talán szimpatikus is lehet neki TORGYÁN BÁCSI, mert, teszem azt, a tévémaci szintűgy gyakran fölbukkan a televízióban, tőle mégse kívánt semmit a kisfiú.* **[7.]** *Hanem TORGYÁN DOKTOR szemrehányást is kapott, ugyanazon faluból, egy sokgyermekes anyától: nekik miért nem hozott semmit, pedig ők is szegények.* **[8.]** *Föltalálta magát a legnagyobb kiscgazda, emlékezhetünk régről, és nemrégről is, újra megszemplélhetvén az egykori jótékony tudósítást a tévében.* **[9.]** *TORGYÁN BÁCSI saját fényképét kezdte osztogatni a nem kalkulált lurkóknak.*

[10.] *Azóta nyilván ő a fény az éjszakában.*

A szövegvizsgálat első lépéseként azért tanulságos a hiányok kiegészítése (1. táblázat), hogy érzékeljük: a **befogadói** tudat hol végez ösztönös pótlást, a **szövegalkotó** viszont mikor mellőzi a redundáns elemek közlését, ezáltal is segítve gondolatsora koherenssé, kohezív és konnexszé válását.

Szövegmondatok

[0.] *Kerékpártelnök*

[1.] *Időnként nem árt visszarévedni szívet melengető pillanatokra.*

[2.] **[Hiszen]** *Például jó volt a képernyő segedelmével ismét észlelni Torgyán bácsit azon a bizonyos 95-ös, karácsony közeli napon, amikor egy szegény magyar gyereknek vitt biciklit.*

[3.] *Annak a kerékpárnak aligha akadt párja a rendszerváltás utáni magyar történelemben!*

[4.] *Örült ám a kissrác, el is mondta mindjárt, miért épp Józsi bácsitól kért ajándékot, amire szüleinek nem telik.*

[5.] *Hát azért, mert sokat látta a tévében...*

[6.] *Persze talán szimpatikus is lehet neki Torgyán bácsi, mert, teszem azt, a tévémaci szintűgy gyakran fölbukkan a televízióban, tőle mégse kívánt semmit a kisleány.*

[7.] *Hanem Torgyán doktor szemrehányást is kapott, ugyanazon faluból, egy sokgyermekes anyától: nekik miért nem hozott semmit, pedig ők is szegények.*

[8.] *Föltalálta magát a legnagyobb kisleány, emlékezhetünk régről, és nemrégről is, újra megszemplélhetvén az egykori jótékony tudósítást a tévében.*

[9.] **[Ugyanis]** *Torgyán bácsi saját fényképét kezdte osztogatni a nem kalkulált lurkóknak.*

[10.] **[Ezért]** *Azóta nyilván ő a fény az éjszakában.*

Rendszermondatok

[0.] *Kerékpártelnök*

[1.] *Időnként nem árt visszarévedni [az embernek] szívet melengető pillanatokra.*

[2.] *Például jó volt [az embernek] a képernyő segedelmével ismét észlelni Torgyán bácsit azon a bizonyos 95-ös, karácsony közeli napon, amikor [ő] egy szegény magyar gyereknek vitt biciklit.*

[3.] *Annak a [Torgyán által hozott] kerékpárnak aligha akadt párja a rendszerváltás utáni magyar történelemben!*

[4.] *Örült ám a kissrác, [és] el is mondta [ő azt] mindjárt, [hogy ő] miért épp Józsi bácsitól kért [olyan] ajándékot, amire [az ő] szüleinek nem telik.*

[5.] *Hát azért [kért ő Józsi bácsitól kerékpárt], mert [ő] sokat látta [őt] a tévében...*

[6.] *Persze talán szimpatikus is lehet neki Torgyán bácsi, mert, teszem azt, a tévémaci szintűgy gyakran fölbukkan a televízióban, tőle mégse kívánt semmit a kisleány.*

[7.] *Hanem Torgyán doktor szemrehányást is kapott, ugyanazon faluból, egy sokgyermekes anyától: [hogy] nekik miért nem hozott [ő] semmit, pedig ők is szegények.*

[8.] **[mi]** *Emlékezhetünk régről, és nemrégről is [arra], újra megszemplélhetvén az egykori jótékony tudósítást a tévében, [hogy] föltalálta magát a legnagyobb kisleány.*

[9.] *Torgyán bácsi saját fényképét kezdte osztogatni a nem kalkulált lurkóknak.*

[10.] *Azóta nyilván ő a fény az éjszakában.*

1. táblázat

Kétféle módon mehet végbe a tudatban a hiány kiegészítése: egyrészt a mondatokat hiánypótlással önállóvá formáljuk, ilyenkor a szövegalkotással ellentétes műveletet hajtunk végre: a mondatokat dekontextualizáljuk (megfosztjuk szövegkörnyezetüktől), másrészt úgy is, hogy a szövegmondatok kapcsolódását kötőszók pótlásával tesszük explicitté.

A szemantikailag elliptikus mondatok kiegészítése a rendszermondatok típusában történt meg, hiszen a szövegmondatok kommunikatív így is teljeseek a szövegbe ágyazottságuk miatt. Viszont a szövegmondatok közötti tartalmi-logikai kapcsolás hiányából fakadó „űr” a szövegmondatokban tölthető be, illetve még pontosabban ott explikálható. Ezáltal szembeállíthatók a szöveg- és a rendszermondatok, visszakövetkeztethetünk a virtuális teljes szerkezetű rendszermondatokra, amelyekből a jelfölösleg a szövegmondatban törlődik, másrészt a korreferenciát adó \emptyset elemek is explikálhatók.

Ebben a szövegben kevés kiegészítést kellett alkalmazni. Ez minden esetben grammatika-tudásunk alapján, illetve a szövegképzés általános elveinek ismeretében ment végbe.

Nem látszott szükségesnek a névmásoknak a rendszermondatban névszóvá vagy névszói szerkezetű transzformálása, ugyanis ebben a mondat típusban is vannak névmások, nyilván „üresek”, amelyek a szövegmondatban tartalmassá válva (RÁCZ—FALUVÉGI 1994: 110) tartalmilag feltöltődnek (M. KORCHMÁROS 1975-76: 331-60). Sőt a hiány pótlása szövegmondaton belüli \emptyset anafora helyébe tett névmással végezhető el. — Az [1.] és [2.] rendszermondatban a lélektani alany pótlása fakultatív lehet. A [3.] rendszermondatban az *annak* anaforikus névmás jelentésének a pontosítása többféleképpen is végbemehet: a [Torgyán által hozott] vagy [az említett]. Az egész glosszában a legnagyobb hiányzó szövegdarabot az [5.] szövegmondatba kellett pótolni, de ez teljes egyértelműséggel beilleszthető volt.

Második lépésben a **korreferens elemek számbavétele** szükséges:

[0.] *Kerékpártelnők* [I₁, II₁]

[1.] *Időnként nem árt visszarévedni* [III₁] *szívet melengető pillanatokra.*

[2.] *Például jóvolt a képernyő* [IV₁] *segedelmével ismét* [V₁] *észlelni* [VI₁] *Torgyán bácsit* [II₂] *azon a bizonyos 95-ös, karácsony közeli napon, amikor egy szegény* [VII₁] *magyar gyereknek* [VIII₁] *vitt* [IX₁] [\emptyset = II₃] *biciklit* [I₂].

[3.] *Annak* [II₄] *a kerékpárnak* [I₃] *aligha akadt párja a rendszerváltás utáni magyar történelemben!*

[4.] *Örült ám a kissrác* [VIII₂], *el is mondta* [\emptyset = VIII₃] *mindjárt,* [\emptyset = VIII₃] *miért épp Józsi bácsitól* [II₅] *kért* [X₁] *ajándékot* [I₄], *amire* [I₅] [\emptyset = VIII₅] *szüleinek nem telik* [VII₂].

[5.] *Hát azért* [\emptyset = VIII₆] [\emptyset = I₆] [\emptyset = X₂] [\emptyset = II₅], *mert sokat* [\emptyset = VIII₇] *látta* [VI₂] [\emptyset = II₇] *a tévében...* [IV₂]

[6.] *Persze talán szimpatikus is lehet neki [VIII₈] Torgyán bácsi [II₈], mert, teszem azt, a tévémaci [IV₃] szintúgy gyakran fölbukkan a televízióban [IV₄], tőle mégse kívánt [X₃] semmit [I₇] a kisfiú. [VIII₉]*

[7.] *Hanem Torgyán doktor [II₉] szemrehányást is kapott, ugyanazon faluból, egy sokgyermekes [VIII₁₀] anyától: nekik miért nem hozott [IX₂] [∅ = II₁₀] semmit [I₈], pedig ők is szegények. [VI₃]*

[8.] *Főltalálta magát a legnagyobb kiskazda [II₁₁], emlékezhetünk [III₂] régről, és nemrégről is, újra [V₂] megszemlélhetvén [VI₃] az egykori jótékony tudósítást a tévében. [IV₅]*

[9.] *Torgyán bácsi [II₁₂] saját [II₁₃] fényképét [XI₁ = I₉] kezdte osztogatni [IX₃] a nem kalkulált lurkóknak. [VIII₉]*

[10.] *Azóta nyilván ő [II₁₄] a fény [XI₂] az éjszakában.*

Ennek alapján a szöveg korreferáló elemeit: az antecedentst és a vele korreferens elemeket számba lehet venni.

Értelmezésem szerint — mint a 2. táblázatból is látszik — a korreferenciának szűkebb és tágabb értelemben vett fajtái lehetségesek, előbbibe a szó szerinti azonosság (*Torgyán bácsi*) és a referenciális azonosságon alapuló szóváltoztatás (*Torgyán bácsi* = *Torgyán doktor* = *a legnagyobb kiskazda*; *kért* = *kívánt*) tartozik, az utóbbiba az azonos jelentésmezőbe tartozás alapján a hipo- és hipeponimák (*bicikli*, *ajándék*), az asszociatív úton kapcsolódók (*fénykép*, *fény*), illetve a pragmatikai jellegű kapcsolat révén összetartozók (*biciklit*, *semmit*, *fényképet*). A nem nyelvi, nem szemantikai, hanem nyelven kívüli, pragmatikailag jellemezhető kapocs nyújtja bár a legszélesebb mezőn belüli összefüggést, mégis ugyanolyan szoros köteléket biztosít, mint a grammatikai-jelentéstani. — Ezzel egyező KÁROLY (KÁROLY 1995: 811) és PAPP (PAPP 1991: 775) álláspontja. Eltérő viszont PETŐFI S. JÁNOSÉ, aki csak a verbális megjelenési formájában különbözőt tekint korreferensnek (PETŐFI 1998: 19).

Az igei személyragokat nem számítottam korreferáló elemnek, mert ilyen esetben a ∅ alany korreferál, az igei állítmány csak az egyeztetéssel utal az alany számára, személyére.

Az antecedensként funkcionáló nyelvi elemek egy-egy jelentéssíkot indítanak el, mint ahogy ez a 3. táblázatból jól látszik.

korreferenciaindex	antecedens szó	mondat-sorszám	korreferens szó	mondat-sorszám
I	kerékpártelnök	0.	biciklit	2.
			kerékpárnak	3.
			ajándékot	4.
			amire	4.
			∅ névmás tárgy szerepében	5.
			semmit	6.
			semmit	7.
II	kerékpártelnök	0.	Torgyán bácsit	2.
			∅ névmás alany szerepében	2.
			annak = a Torgyán által hozott	3.
			Józi bácsitól	4.
			∅ névmás határozóként	5.
			∅ névmás tárgy szerepében	5.
			Torgyán bácsi	6.
			Torgyán doktor ∅ névmás alany szerepében	7.
			a legnagyobb kiskisgazda	8.
			Torgyán bácsi	9.
saját	9.			
ő	10.			
III	visszarévedni	1.	emlékezhetünk	8.
IV	képernyő	2.	tévében	5.
			tévemaci televízióban	6.
			tévében	8.
V	ismét	2.	újra	8.
VI	észlelni	2.	látta	5.
			megszemlélhetvén	8.
VII	szegény	2.	nem telik	4.
			szegények	7.
VIII	egy gyereknek	2.	kissrác, ∅ névmás alany szerepében (2), ∅ névmás birtokos jelzői funkcióban	4.
			∅ névmás alanyi szerepében (2)	5.
			neki, kisfű	6.
			sokgyermekes	7.
			lurkóknak	9.
IX	vitt	2.	hozott	7.
			osztogatni	9.
X	kért	4.	∅ kért	5.
			kívánt	6.
XI	fényképét	9.	fény	10.

2. táblázat

A korreferenciális összefüggések előbbi „térképéről” leolvasható: hol lépnek be új jelentéssíkok: új korreferencialáncok a szövegstruktúrába:

A **korreferenciátípusok** a következőképpen oszlanak meg ebben a glosszában (4. táblázat):

Korreferens lexéma		Korreferens lexéma anaforikus elemmel	névmási anafora	Ø névmási anafora	
korreferencia-index	változatlan				változó
I	—	3	1	3	1
II	3	4	—	3	4
III	—	2	—	—	—
IV	2	3	—	—	—
V	—	2	—	—	—
VI	—	3	—	—	—
VII	2	1	—	—	—
VIII	—	5	—	1	5
IX	—	2	—	—	—
X	—	2	—	—	—
XI	—	2	—	—	—

4. táblázat

Az explikált korreferáló elemek **szófaja**: főnév: 17, névmás: 6, ige: 5, ige-név: 2, melléknév: 2, határozószó: 1. A névmás használata a helyettesítésből fakad, más szófaj esetében az újraemléltési szerep dominál.

A korreferens elemek **tömörülése** a következőképpen alakult (5. táblázat):

korreferens elemek abszolút előfordulása	korreferens elemek relatív gyakorisága	a szövegmondatok száma
1	2 %	1
2	11 %	3
3	—	—
4	—	—
5	18 %	2
6	11 %	1
7	12 %	1
8	15 %	1
9	31 %	2
összesen: 56	100 %	11

5. táblázat

A korreferáló elemek **eloszlása** a szöveg feltételezett makroegységei között ezt a számszerűséget mutatja (6. táblázat):

szövegegységek	szövegmondatok	korreferens elemek abszolút előfordulása	korreferens elemek relatív gyakorisága
bevezetés	0–1.	3	5 %
tárgyalás	2–9.	51	92 %
befejezés	10.	2	3 %

6. táblázat

A korreferenciális elemek **távolba hatását** is célszerű nyomon követni (7. táblázat):

távolba ható korreferens lexémák	összesen	a szövegmondatok sorszáma
<i>Kerékpártelnők</i>	8	0., 2., 3., 4., 5., 6., 7.
<i>Kerékpártelnők</i>	14	0., 2., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 9., 10.
<i>visszarévedni</i>	2	1., 8.
<i>képernyő</i>	5	2., 5., 6., 8.
<i>ismét</i>	2	2., 8.
<i>észlelni</i>	3	2., 5., 8.
<i>szegény</i>	3	2., 4., 7.
<i>gyereknek</i>	11	2., 4., 5., 6.
<i>vitt</i>	3	2., 7., 9.
<i>kért</i>	2	4., 6.
<i>fényképét</i>	2	9., 10.

7. táblázat

Érdeemes a szöveg kulcsszavának korreferencialáncát levezetni (8. táblázat):

mondat-sorszám	szövegmondatok közötti korreferencia	szövegmondaton belüli korreferencia
0.	<i>kerékpártelnök</i>	
	↑	
2.	<i>Torgyán bácsit</i>	← ∅ névmás alanyi funkcióban
	↑	
3.	<i>annak = a Torgyántól kapott</i>	
	↑	
4.	<i>Józsi bácsitól</i>	
	↑	
5.	∅ névmás határozói funkcióban	← ∅ névmás tárgyi funkcióban
	↑	
6.	<i>Torgyán bácsi</i>	
	↑	
7.	<i>Torgyán doktor</i>	← ∅ névmás alanyi funkcióban
	↑	
8.	<i>a legnagyobb kispap</i>	
	↑	
9.	<i>Torgyán bácsi</i>	← <i>saját</i>
	↑	
10.	<i>ő</i>	

8. táblázat

Ebben a korreferencialáncban a főnévi korreferens elemek azonosítása egyrészt pragmatikai ismereteink, másrészt a glossza egészének ismeretében lehetséges. Közös előismeretünk, napjaink politikai valóságának tartozéka annak tudása, hogy Torgyán József a FKgP elnöke, s mint jogászt, megilleti a *doktori* cím. Általános világtudásunkhoz tartozik az, hogy egy gyerek számára egy felnőtt férfi: *bácsi*. — Az anaforikus névmási utalások azonosító szerepének a felismerése grammatika-ismeretünkből fakad. — Mivel a Torgyánra referáló nyelvi elemeknek a referencia-azonossága fennáll, ezért elvi felcserélhetőségük szemantikai, sőt pragmatikai alapon elképzelhető, de ha ez megtörténne, éppen ennek a glosszának a sajátos stílusneme változnék meg: az újságíró hűvös kívül állását, objektivitását jelezné, ha például a variánsok helyébe mindenütt *Torgyán doktor* kerülne. Ám ebben a glosszában — műfajából adódóan — szó sincs közömbösségről, az érdektelenek a kívülállásáról, hanem a rendszervál-

tás óta sok furcsaságot tapasztalt újságíró „felülnézetéből”, távolságtartásából, distanciájából fakadóan ironikus hangvétele tapasztalhatjuk.

A szóvaltoztatás az igazi tollforgató esetében már nem csak olyan triviális alapkövetelmény teljesítése, hogy ne legyen a szövegben szóismétlés. Sokkal többről van szó: a stiláris adekvátságról. A publicista úgy fogalmaz, hogy mögötte érezzük a *gyermek* és az *asszony* szavait is abban a keretben, amelyet az újságíró jelöl ki a maga nézőpontjával: rávilágít a korkülönbségre (*Torgyán bácsi*), a falusi sokgyerekes asszony vélhető státusz-tiszteletére (*Torgyán doktor*), mert bár ez a glossza monologikus szöveg, szóhasználata felvillantja egy gyerek és egy asszony nyelvi kódhasználatát a függő idézetnek ható megfogalmazással (*Hát azért, mert sokat látta a tévében... nekik miért nem hozott semmit, pedig ők is szegények*). A rejtett idézet (a szabad függő beszéd) jelleget erősít a kettőspont, amely idézőjel nélkül is jelezheti az idézést. Erre enged következtetni a „felelet” *Hát* töltelékszóval való indítása, illetve a glossza keretein belül meglévő narratív hangvételezhez idomuló szövegmondatot indító: *Hanem*.

A korreferens szavak kiválasztása tehát a glossza műfaj vezérelte stiláris kérdés. Ugyanerre a következtetésre jutunk a következő korreferencialáncok végigkövetésekor is (9. táblázat):

mondat-sorszám	szövegmondatok közötti korreferencia	szövegmondaton belüli korreferencia
2.	<i>gyereknek</i>	
	↑	
4.	<i>kissrác</i>	← ∅ névmás alanyi funkcióban (2)
	↑	↖ ∅ névmás birtokos jelzőként
5.	∅ névmás alanyi funkcióban	
	↑	
6.	<i>neki</i>	← <i>a kisleány</i>
	↑	
7.	<i>sokgyerekes</i>	
	↑	
9.	<i>lurkóknak</i>	

9. táblázat

A *gyermek* szó a „állandó jelzőnek” ható *szegény*-nyel együtt vagy anélkül minden szöveghelyzetben felcserélhető lenne a *kisleány*, a *kissrác* szavakkal. Sőt esetleg szabadon lehetne helyettesíteni a jelentés alapvető módosulása nélkül a szövegben nem szereplő szinonimákkal is: *kisleánycska*, *gyermek*. De a publicista a virtuális szinonimasorból nem ok nélkül emeli ki a *szegény magyar gyermek*

azonosítására a *kissrác* lexémát, amely az ÉrtSz. által vulgárisnak tartott formán a *kis* jelzői összetételi taggal finomít: bizalmas körben használatossá teszi, de ugyanakkor jelzi ezzel a héber eredetű szóval a gyerek életre valóságát is, míg az asszony gyerekeit a régies, tréfás, kedveskedő *lurkó* megnevezéssel illetve, azok sok gyermekes családban az állandó „láb alatt valóságukra” és pajkosságukra is utalhat.

Lehet, hogy latens distinkció bújik meg a *magyar* jelző kitételében a *gyerek* szó elé, szemben a *sokgyermekes anya* kifejezés előli elhagyásában.

Végül nézzük a glossza harmadik fontos szavának korreferencialáncát (10. táblázat)!

mondat- sorszám	szövegmondatok közötti korreferencia	szövegmondaton belüli korreferencia
0	<i>kerékpártelnők</i>	
	↑	
2.	<i>biciklit</i>	
	↑	
3.	<i>kerékpárnak</i>	
	↑	
4.	<i>ajándékot</i>	← <i>amire</i>
	↑	
5.	∅ névmás tárgyi funkcióban	
	↑	
6.	<i>semmit</i>	
	↑	
7.	<i>semmit</i>	
	↑	
8.	<i>fényképét</i>	

10. táblázat

Már az újságcikk címe is jelzi: játékos kedvű, de kellő humorérzékű és ironizáló hajlammal megáldott publicista ragadott tollat, ugyan nem vitriolba mártottat, de iróniáját kibontakozni engedőt. A jó nyelvérzékű tollforgató a *kerékpárt* — *pártelnők* összetételéből a szóhatár áthelyezésével alkotott szőrejtvényt egy hapax legomenon lexémával: *Kerékpártelnők*. Ebben a szóban nem a *kerékpárt* (*vivő*) *pártelnők* szintagmából alkotott jelentéssűrítő összetételt kell látnunk, hanem az ismert nyelvi játék szabályai szerint alkotott szót, amely a valóság groteszk helyzetét ugyancsak groteszk fintorról árulkodó szóösszerántással érzékelteti. Ez a szövegindító szó az összetételi tagok jelentésbeli inkompatibili-

tásával már eleve jelzi: a játékos szócsinálás mögött az iróniát mint ennek a glosszának stíluskohéziót adó eszközét kell percipiálni. Mintha az első mondat naiv nézői pozíciójába andalító hangulatában elfelejtkeznénk erről, hogy annál inkább rádöbbenjünk épp a stílussal korreláló pragmatikai természetű lexéma-korreferenciák kapcsán az iróniára:

ajándékot
↗ ↑ ↖
kerékpárt semmit fényképet.

A glosszáíró nyilvánvalóan ironizál akkor is, amikor tulajdonnévvel megnevezés helyett jelzős szintagmával azonosít: *Föltalálta magát a legnagyobb kispapda*. A Független Kispapda Párt elnöke hivatalos és egyben közömbös titulus helyébe lépő jelzős kifejezés *nagy – kis* paradoxonának iróniája kisugárzik az egész mondatra, többféle jelentést implikálva: a tisztségre utalás mellett a szóelentét mögött ellentmondást is sejtetve.

Ezek hatására már átértékelődik a befogadóban a kezdő sorok pozitív előjele (*visszarévedni szívet melengető pillanatokra*), és az egész szöveg ismeretében alakul ki bennünk az az olvasat, amely átértékeli az „értékeket”. A glossza részleteket ki nem dolgozó, de néhány fontos gondolatot felvető jellegével összhangban sok irányban ható iróniával csipkedi meg az újságíró mind a kispap, mind Torgyán Józsefet. De megfricskázza a médiát is mindenhatóságát sejtető szavaival. *A képernyő segedelmével* kifejezéssel a ’segítségével’ értelmű régies, biblikus, vallásos nyelvbe illő az Isten mindenhatóságára utaló *Isten segedelmével* szókapcsolatot asszociáltatja bennünk. *Az emlékezhetünk régről, és nem-régről is, újra megsemmisíthetvén* (ti. ’a tévé engedte, hogy megsemmisíthetjük’) *az egykori jótékony tudósítást a tévében* mondatrészlettel a tévének az információ terjesztésével való élését vagy visszaélését is sejteti. De egy oldalvágást ad latensen a rendszerváltás utáni korszak sok furcsaságnak teret nyitó légkörének is.

Az ironikus olvasat ráébreszt: a glossza minden mondata át van itatva vele, természetesen az irónia stiláris eszközökben való kitapinthatatlanságával, de mégis úgy, ahogy a szöveg utolsó mondatának allúzióra, méghozzá egy giccses táncdal mondatára (*Te vagy a fény az éjszakában.*) rájátszó metaforája olvastatja a szöveget, amelyben a stilisztikumot a korreferenciális elemek kiválasztása adja.

*

Gondom abból fakadt a szövegvizsgálat leírásakor, hogy a fogalmi tartalmú szavak korreferenciaindexeinek a szövegbe illesztése és különösen azokkal való helyettesítése a Petőfi-féle modellértékű korreferenciajegyzék szerint (1998: 27) nehéznek tűnt, mert a kódok feloldását az értelmezés követésekor lassan végeztem el, illetve a szemináriumi gyakorlatban ezt verbalizálhatatlannak véelve, más

jelölési módhoz folyamodtam (KÁROLY 1995: 811), viszont szemléletesnek tartva PETŐFI összefoglaló táblázatát, hasonlót magam is készítettem. A Petőfi-féle elemzési modelltől, amely az egyes közlésegyégeket követően kommentárt ad, azért tértem el, mert követhetőbbnek éreztem, ha csak a korreferáló elemeket tüntetem fel táblázatos formába tömörítve, segítve a szintetizálást.

Szükségesnek hiszem a szöveg korreferencia-típusait megállapítani, a korreferenciális elemek tömörülését, eloszlását és távolba hatását is kimutatni, hiszen ezek egy szöveg stílusának velejárói.

Humán beállítottságom miatt nincs affinitásom a matematikai képletekkel: a bonyolult betű- és számkombinációs jelekkel dolgozáshoz. A geometriai ábrák kapcsán valóban célszerűnek érzem az idomok megnevezésekor a kódok hozzárendelését, de verbális szövegek elemzésekor csak nagyon egyszerű jelzéseket tudok elképzelni. Egyszerűbbnek és elkülönítőbbnek találtam a szövegmondatok arab számmal és a korreferenciaindexek római számmal való jelölését. (Hasonlóan jár el KÁROLY 1995: 811.).

Jelzéseimben (eltérve a Petőfi-féle mintától) a nyelvészeti szakirodalomban szokásosat követtem: a szöveget és elemeit adatként kezelve dőlttel szedtem (mert így jobban elkülönült a vizsgált szöveg és magyarázata), és az abból konkrétan vizsgált elemeket vastagítással emeltem ki. Hasonlóképp a nyelvészeti tradíció nyomában haladva a félidézőjelet a jelentés szimbolikus érzékeltetésére használom.

Irodalomjegyzék:

BÉKÉSI IMRE, *Szövegszerkezeti alapvizsgálatok*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982.

BÉKÉSI IMRE, *A gondolkodás grammatikája*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1986.

DIENES DÓRA, A szerkesztettségi hiányosság és szövegösszefüggésbeli kiegészülése. *Nyelvtudományi Értekezések* 98, 1978.

RÁCZ—FALUVÉGI 1994: FALUVÉGI KATALIN—KESZLER BORBÁLA—LACZKÓ KRISZTINA—LENGYEL KLÁRA—RÁCZ ENDRE, *Magyar leíró nyelvtani segedkönyv*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 109-11.

KÁROLY 1995: KÁROLY SÁNDOR, Kései ómagyar kori emlékek szöveggrammatikája. In: Benkő Loránd (szerk.): *A magyar nyelv történeti nyelvtana*. Akadémiai Kiadó, Budapest. II/2. 761-834.

M. KORCHMÁROS 1975–76:

M. KORCHMÁROS VALÉRIA, A mutató névmás tartalmi feltöltődésének forrásai, *Néprajz és Nyelvtudomány* 19-20.

NAGY FERENC 1981. *Bevezetés a magyar nyelv szövegtanába*. Tankönyvkiadó, Budapest.

PAPP 1991:

PAPP ZSUZSANNA, Legkorábbi szövegemlékeink szöveggrammatikája. In: Benkő Loránd (szerk.): *A magyar nyelv történeti nyelvtana. I.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 755-81.

PETŐFI 1997:

PETŐFI S. JÁNOS, Egy poliglott szövegnyelvészeti-szövegtani kutatóprogram. *Officina Textologica* 1. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.

PETŐFI 1998:

PETŐFI S. JÁNOS, Koreferenciális kifejezések és koreferenciarelációk. (Lásd jelen kötetben.) Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.